

Találkozás a történelemmel

Mindjárt úgy dobott harcba a történelem, hogy egyszerre kellett kiállni a szabadságért, a demokráciáért és a nemzeti megmaradásért. Együtt valamennyiért, hogy ne feledhessem el soha: egymás nélkül érvénytelenek.

(BEKE GYÖRGY)

Asztalos István háborús híradója után évtizedeknek kellett eltelniük, míg a hazai magyar irodalom szembenézhetett a közelmúlt történelmével. Azokkal az eseményekkel, amelyek a jelen erejével égnék még mindig bennünk — olthatatlanul. Ez a konfrontáció a teljesebb igazság igényével indult, s egy sajátos prizmatörzés következtében, a „kollektív bűnösök“ torzító exponálása helyett — ugyanabból a rendből — a kollektív áldozatok, sőt a küszködő hősök történetileg hitelesebb arányát kínálta. Ez volt az érzésem Fodor Sándor háborús történeteinek olvasásakor, ez rázott meg Székely János *Nyugati hadtestjében*, vagy amikor Beke György utóbb megjelent munkáját* lapoztam.

Regény vagy krónika? A jelenkori epika — akár nálunk, akár másutt a világon — komoly próbára teszi a műformák rendszeralkotóit, sőt a „klasszikus“ műfajtvörvények egyre érezhetőbb felbomlásával szinte képtelen feladatok elé állítja őket. A műformák „áradata“ a művészi epika jogait követeli magának. A sajátosan elbeszélő alkotásokat át- meg átszővi a líra, a dráma, az esszé, a riportázs elemeinek rendszere, sokszor műépítő és műfajmeghatározó funkcióval. Mindezen kívül a filozófia, a történelem, a politika, a lélektan és a természettudományok különböző ágai oly gazdagon itatják át az elbeszélő irodalom epikai szövetét, hogy már-már a műszerkezet meghatározóiként léphetnek fel.

Mindezt tudva, s annak ellenére, hogy sosem voltam a merev besorolások híve, *A Haynal-ház kapujának* olvasásakor mégis fel kellett tennem az előbbi — az alcímben megfogalmazott — kérdést.

* Beke György: *A Haynal-ház kapuja. Krónika.* Albatros Könyvkiadó. Buk., 1981.

Beke György munkáját, ha a másodlagos (formai) elemeket venném számba, feltétlenül az emlékiratokhoz sorolható krónikának kellene tekintenem. Erre utal különben a könyv (szerző adta) alcíme, és a főhős (Bardócz Gergely) neve is. A brassói *Népi Egység* kort idéző „bevágásai“ hasonlóképp ezt az előlegezést erősíteneék. De ott vannak még a „pont úgy történt“ események, a félreismerhetetlen székely kisváros a maga kollégiumával, nevükön nevezett személyek és helységek egyaránt. Am mindezek formai ellentétéképpen olvashatunk a szerző eszmei szándékát közvetítő átalakított vagy „balladai homályba“ burkolt történeteket, találkozhatunk fiktív hősszel és „módosított jellemekkel“, „elrejtett“ személy- vagy helységnevekkel is. Tehát eddig: „egy az egyhez“... „Műfaji gondjainkra“ ezért csak *A Haynal-ház kapujának* szerkezeti vizsgálata adhatja meg a választ.

Ez a vizsgálat ahhoz a következtetéshez vezetett, hogy a műszerkezet a főhős és a történelem közötti konfliktusok dialektikájára épül, s az *éregény* vagy *fejlődésregény* határozott belső jeleit mutatja. Ha a krónikára jellemző külső jegyeket elhagynók, a regényfikció még inkább felerősödne. Nos, Bardócz Gergely, egy kollégium nagydiákja — életének adott szakaszában — találkozik a hol pontosan azonosítható, hol a fikció kódéba rejtett történelemmel. Ez a találkozás — események és ellentétek ütközésében — a *belső cselekménynek* a fejlődésregényekre jellemző folyamatát indítja el. Ez Beke György könyvének — hogy úgy mondjam — a főcselekménye. A műszerkezet teljessége azonban *keittős cselekményrendszerben* valósul meg. Egrészelt a főhős (fent említett) belső útjának ábrázolásában, másrészt a „kihívó“ közegi események krónikás vonatkozásában. Ez a vonulat hol felerősödik, hol háttérbe szorul, de mindenképpen a belső cselekmény „kiszolgálója“. Végső soron ez dönti el, hogy Beke György új könyvét *regénynek* tekintsük, többé-kevésbé poentírozott „krónikás aláírással“.

Idő és tér. Beke György regényében (nevezzük most már így!) az időnek és

a térnek jelentős eszmei-művészi funkciója van. Mivel mindkét kategóriát közvetlenül és közvetetten is megközelíthetjük, a helyileg időzített eszmék és igazságok, a kor és a tér általánosabb és távolabbi horizontján is érvényesek. Mert a társadalmi és nemzeti szabadság igénye, a demokrácia és a humanizmus védelme, a nemzeti gyűlölködés, mindenfajta genocídium és barbarizmus elítélése nemcsak Beke György kisvárosában (és környékén) kötelező, hanem bárhol és bárhol a világon.

Az idő és tér meghódításra váró eszméinek (és eszményeinek) jelentős szerepük van a regény művészi megformálásában is. Az idő és tér kihívásai alakítják azt a *konfliktusos erőmezőt*, ahol a hősöknek (különösen a főhősnek) mozogniuk, dönteniük és cselekedniük kell. Ezekre a kihívásokra a főhős belső történéseknek a folyamatában kaphatjuk meg a legpregnansabb választ. Úgy véljük tehát: nem túlzunk, ha Bardócz Gergelyt a maga megtorpanásaival, gatlásaival és dacos nekilendüléseivel Beke György regénye lélektanilag indokoltan felépített és művészi alakított figurájának tartjuk.

A könyv cselekménye (a *Népi Egység* „bevágásai“ is ezt igazolják) 1945 januárjában-februárjában játszódik. Am ha a regény hőseinek életútját nyomon követjük, a konfliktusokat szülő idő másfél évtizedet is átölel. Az időnek ez a *kiterjesztése* a regényszerkezet felépítését és a jellemábrázolást tekintve meghatározó tényező, ugyanis a pillanat ösztönzésein kívül a múltból és a tudat alsóbb rétegeiből felmerülő események és emlékképek meghatározzák a szerkezetet és a hősteremtést. Pontosabban: a történéis ideje a *jelen*, ám ennek a jelennek számos összetevője a múltban gyökerezik. Ezek az összetevők döntő módon járulnak hozzá a jelen válaszaihoz. (Mindez persze nem jelenti azt, hogy ezek a válaszok mindenben kiállják majd a történelmi jövő kritikáját.)

Nos, az idő kiterjesztését Beke György az *idősíkváltásnak* igen érdekes módszerével oldja meg... A jelenben vagyunk, pereg a jelen cselekménye. Egy-szer csak (és nem véletlenül) közébejön egy konfliktusos közeg; az író elejti a történet fonalát, és kiváló belső monológokkal, dialógusokkal, sőt elbeszélésekkel a múltba fordul: analógiákat, tanulságokat keres. Ezután tapasztalatokkal és érvekkel vértézve, újból a jelenbe, a felfüggesztett konfliktusos erőterbe lép át, ahol hősei döntenek és cselekszenek. A stílus síkján ezt a jelenséget az elbeszélő-elmélkedő, a lírai és a drámai elemek szerkezetileg indokolt keveredésében észlelhetjük.

Az idő kiterjesztésének a hősteremtésben is jelentős szerepe van. A szereplők tetteinek (sőt jellemének) is meghatározója a változó idő. Beke regényében nem problémamentes, „készen kapott“ figurákkal van dolgunk, hanem vivódóan fejlődő emberekkel, jobbra vagy balra torzulókkal és kaméleonokkal, kiknek jellemváltozása a rejtekezés taktikájának a tökéletesítése. Beke hősei — a főhős is ide tartozik — nem sans peur et sans reproche-lovagok. Gyarlók, sokszor következtelenek, elbukók és fölemelkedők. Emberi figurák tehát, nem egy közülük valóságos lélektani tanulmány. Általában... Mert van azért egy-két eszményített, sematikus alakja is a regénynek. Számuk azonban elenyésző, jelentőségük funkciótlán.

Beke György művében a térnek éppoly jelentős szerepe van, mint az időnek. A szerző — sajátos eljárással — a *struktúra terét kettéhasítja*, hogy eszmei-művészi elképzeléseit megvalósíthassa. Megteremtí a *konkrét teret* (nevezhetjük a krónikás vonulat terének is) és az *absztraktot* (a meg nem nevezett dolgok terét). Ez a két mező szükségszerűen keveredik a regényben — az absztrakt tér uralkodásával. Ennek az eljárásnak is az a következménye, hogy hozzájárul a szerkezet „fikciós“ felépítéséhez és a belső cselekmény kibontásához. Az absztrakt tér uralma általánosításokhoz vezet a regényben, hogy a meg nem nevezett Sepsiszentgyörgyöt, Uzont és Szarazaját igen könnyen Kolozsvárot, Ippen, Újvidéket, Sopronkőhidán vagy Katyinban és Hírosimában is kereshetjük — bármelyik sarkában a világnak, ahova eljutott a történelem vérzivatar, és az újnak induló világ a humánus választásának a lehetőségét is megadta az embereknek.

Konfliktusok hálójában. Különös egy hely Beke György regényének kisvárosa. Mintha kétféle vágta volna. Ott van egyrészt a kollégium, a maga hagyományokba zárkozó exkluzivitásával, másrészt pedig a Vasút utca városa, cselekvő zajossággal, bölcsességgel, türelmetlen tévedésekkel és újat akarással. A kollégium és a város között erős konfliktusszál feszül. Ha ez a szál nem pattan el, annak tulajdonítható, hogy közös érdekű események és a cselekmény kifejlődése során a kollégium és a város között valamilyen tisztázó kommunikáció indul el. Ennek a kommunikációnak az a feltétele, hogy a kollégium belső életében is elmentések fejlődjenek, és előremutató változások induljanak meg. Ez a belső fejlődés erősen drámai, sőt tragikus erőterben folyik, s elérkezik az a történelmi pillanat, amikor a kollégiumnak és a Vasút utca városának a szükségszerűen

össze kell fognia. Az összefogás lényegében az e tanulmány mottójában Beke György megfogalmazta igazságok — szabadság, demokrácia és nemzeti megmaradás elválaszthatatlan egysége — jegyében valósul meg.

A kollégium és a Vasút utca között a főhős, Bardócz Gergely tölti be az „összekötő” szerepét. Ugyancsak ő az, aki a kollégium belső életében meginduló változások kihívója. Persze tudatos segítői is vannak: Zerkovics Jóska, a koncentrációs táborból hazatért „örögdiák” meg Bertalan tanár úr.

Bardócz Gergely ebben az összekötői minőségében ellentétek ütközőpontján találkozik először a történelemmel. Egy évvel ezelőtt még a gyerekekember gondatlan életét élte, s csak olvasmányából, kollégiumi vitákból, édesapja gondterhelt szavaiból érezte, hogy „valami készül”. Ám a „történelmi találkozás” oly ellentmondásos helyzetbe hozta, hogy a szerző csak a belső cselekmény lélektanilag is hiteles bonyolításával tudja megszabadítani hősét a konfliktushálóból. Sok minden kavargó Bardócz Gergelyben, ami a léthelyzet és az előrevívó gondolat konfrontációjában ölt testet. Hősünk nemcsak szobafőnök diákúr, hanem „úrfi” is: az értelmiségi és a gazdaember „pantallós” és „birtokvédő” tudatával. Ez a tudat egyrészt ütközik az édesapa humanus példáival, Bertalan tanár úr politikai bölcsességével és Éva meg a Vasút utca vonzásával-taszításával. (Különbén az Éva-motívum liraisága hangolja enyhébbre a történelem komor képét.)

Nos, ezeknek az ellentétes erőeknek a mozgása lelki komplexusokat, fokozott érzékenységet, gyanakvást, sőt ravasz megfontolásokat ültet el lelkében.

Ebben pedig a körülmények is közrejátszanak. A kollégiumban, a Vasút utcában és valamilyen mitikusra felnagyított gyilkos közegben, amelyről Vilmosnak — legjobb barátjának — lidércnyomásos álmai árulkodhatnak.

A megoldás lehetősége. Nehéz helyzetben van egy tizennyolc éves nagydiák, amikor a választ követelő léttel kell szembesülnie, és így vagy úgy döntenie kell. A döntés pedig elkerülhetetlen, mert a történelemmel való találkozás oly konfliktusforrás, amely — feloldás nélkül — eltorzítaná a személyiséget, és szétfeszítené magát a regényszerkezetet is. Bardócz Gergely azonban nem olyan jellem (sem tudatosan, sem alkatilag), hogy tragédiába fordítaná életútját. A konfliktusrendszernek mindig akadnak olyan *kulminációs pontjai*, amikor az időben helyes megoldást választja. Ezek a csomópontok egyben a jellem próbái is. Bardócz Gergely számára a lét konfliktusaiból akkor kínálkozik kiút, amikor határhelyzetekben belső fejlődésének megfelelően válaszol. Ezeket a válaszokat súlyos belső harc, a jellem megújulása és tisztító katarzis jellemzi. A katarzishoz a főhős belső cselekményébe épített (látszólag külső) elemek is hozzájárulnak. A frontról hazatérő román hadnagy nem gyógyuló önvádja, majd részvétele a „rókavölgyi” gárdaellenes harcban — tettekben — ugyanazt jelentí, mint a főhős édesapjának és Zerkovics Jósának egybecsendülő szavai: „hogy ne legyen többé gárda, nyakazás, nyelvvizsga, lélekvásár, kisebbségi sors, megalázás, szolgaság!” Nos, ezt tanulta meg Bardócz Gergely a történelemmel való drámai találkozásból, a jellemfejlődés belső útján — úgy vélem — örök időkre.

Bernád Ágoston

Ostromok és kísérletek

Forma szerint a *Forrás* első drámakötetét* kellene üdvözölni Varga Gábor írásai kapcsán. Mégis némileg habozva írnam le a drámakötet megjelenését. S nemcsak azért, mert a kötetben szereplő három írás közül az egyik „szabálytalan filmkrónika páros beszédekben egy felejteni szánt kor emlékére”, hanem azért is, mert az előző kettő, bár a szabályosabb „történelmi dráma” műfajmegjelölést hordozza magán, mégsem igazi

dráma. Több szempontból kell tehát megvizsgálni a szóban forgó írásokat, hogy eldönthessük, hol a helyük, mi a lehetséges szerepük az irodalomban.

Varga Gábor „tanúságtevésre citálja a História hőseit”. Tulajdonképpen minden történelmi tárgyú írás szerzője ezt teszi, hacsak nem a szórakoztató lektűr köntösét keresi a történelemben. Varga Gábort ez a vád nem érheti. Erezhetően mély felelősséggel és nagy beleérzőkészséggel formálja hőseit; számára a történelem alkalom mai gondok és gondolatok megfogalmazására. Arról persze le-

* Varga Gábor: *A hatodik ostrom*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1980.

hetne vitatkozni, hogy jó-e, ha dráma-irodalmunk — néhány sikertelen esetet leszámítva — *kizárólag* a történelemben próbálja megtalálni azt a közeget, amelyben mozogva meg tudja fogalmazni és közvetíteni kérdéseit. (Mert a választ még ebben a formában sem; igaz, nem is mindig reális az ilyen követelmény.) Na de miért éppen Varga Gábor kötetén kezdenénk elverni a port, amikor egy induló (lehetőséges) drámáiról első kötetében olyan írásokkal jelentkezik, amilyen jellegűek legalább jó évtizede uralkák a hazai magyar drámairodalmat. Félreértés ne essék: nem holmi „sikerhajhászást” rovak fel Varga Gábornak, pusztán rögzitem a tény, hogy a tárgyválasztásban fiatal szerzőnk is követi az általános szemléletet. Könyveljük el, hogy ebben próbálta ki először erejét, de nem bánnánk, ha mielőbb a mába érkezne.

Lássuk azonban közelebről az első próbára eredményeit. Röviden így fogalmazhatnánk meg: a szerző megtanult bánni a történelemmel (a történelmi anyaggal), de kevésbé a színpaddal. Súlyos, mához szóló és közérdekű kérdéseket vé fel, olyan történelmi pillanatokra, szituációkra épít, amelyeknek joggal van helyük a történelmi tárgyú irodalomban, de a helyzetek történelmi feszültsége nem tud színpadi feszültséggé változni, a gondolatok nem a színpadszerűség töltetel, hanem pusztán összeszikkasztatott eszmék maradnak. Ami nem von le semmit a súlyukból, csak — esetleges — színpadi érvényesülésüket nehezíti. Ha nem irtóznék a szótól, azt mondhatnám, párbeszédes formában megírt *esszé*k, történelmi eszmefuttatások. Olvasmányok jók és messze továbbgondolhatók, de ha a dráma mezében jelentkeznek, meg kell vizsgálni ennek a sajátos formának a megvalósulását is. Megvallom, úgy olvastam a kötetet, mint egy gondolatgazdag prózát, és csak utólag kezdtem firtatni a drámaiság *színpadi* jelenlétének — hiányát.

Varga Gábornak szeme van ahhoz, hogy a látszólag konfliktusmentes (történelmi) helyzetben is meglássa azt a magot, mondhatni helyzeti energiát, ami kilendíti a gondolatort. Erre a legjobb példa a *Tábornokok*, melynek igazi főhősei Damjanich János és Schweidel József honvéd tábornokok, bár szerepel — ellenpólusként — Nagy-Sándor József is. Mindhárman Aradon végeztek ki, ama október eleji napon. Előbb úgy tűnik, hogy csak a fegyverletétel utáni pró vagy kontra Görgey szembenállás fog kibontakozni a tábornokok, különösen Nagy-Sándor és Schweidel között, de aztán elkanyarodik a „cselekmény”. Mert a szerző egy nyilvánvaló, de cseppet

sem egyértelmű tényre figyel fel: Damjanich és Schweidel forradalomhoz való csatlakozására. Ennek a vállalásnak az eredői, összetevői izgatják a szerzőt, ennek a ténynek a továbbgondolásából születik meg a *vita*, amelynek végén tudatosan eljut mindenikük — különösen Schweidelnek van rá szüksége — a forradalmi magatartás és a „félre nem magyarázható halál” vállalásáig.

A tizenyolc hosszabb-rövidebb (van közöttük pár soros is) képből álló párbeszéd izgalmas, erőteljes, de nem alkot drámát — a „színpadi alkotás” szó értelmében. Kár, mert az anyag alkalmat adna rá.

A másik „történelmi dráma” — *A disputa* — már inkább közelít a színpadszerűség törvényehez, a szerkesztés, az építkezés, a megjelenítés lehetőségeire is figyelő írói megmódolási mű. Hibája viszont a statikusság, az állóképesség. A cím valójában műfaji megjelölést is hordoz: *disputa* ez a javából, hitvita, ha úgy tetszik, kevés színpadi történés-sel. Persze, nem elképzelhetetlen az előadása, hiszen jó néhány hasonló módon (meg nem) írt drámát adtak már elő színházaink. És ha a szerkesztésben ez az írás közelít leginkább hagyományos történelmi drámáink (cseppet sem eszményi) eszményéhez, azt is hozzá kell tenni, hogy mondanivalójában is ez a legkevésbé újszerű. Pázmány érsek és az elfogott Alvinczy prédikátor „*disputája*” kevésbé hat olyan újszerű, frappáns meglátásokkal, mint a másik két írás. A korosodó kardinális bölcs toleranciája, a hitvitákon túl a nemzeti egységre (is) figyelő és törekvő diplomáciaja többé-kevésbé ismeretes. Talán az az izgalmasabb a szövegben, ahogy lelkiismeretére hallgatva az *ember* szembekerül saját hit-sorsosaival (pontosabban: az inkvizíciót képviselő jezsuitákkal) és az idegen világi hatalmat megjelenítő és kiszolgáló parvenü Esterházy nádorral. A harmadik felvonásban sikerül összekapcsolni a különböző szálakat, itt tud a szerző a legnagyobb feszültséget teremteni.

Az utolsó írás — a már említett szabálytalan filmkrónika — *A hatodik oszton avagy Várad vesztese* — valóban lehetne egy forgatókönyv alapja. Pontosabban szólva: így, ahogy van, kész *irodalmi* forgatókönyv. Már csak azért is hangsúlyoznám az irodalmi jelleget, mert megítélésem szerint mint önmagában vett irodalmi alkotás ez a legkerekesebb, a legsikerültebb. Ez már nemcsak az adott történelmi szituáció körbejárása (*Tábornokok*) vagy dokumentumokra épülő szópárbaj (*A disputa*), hanem alkotói fantáziát feltételező mű, amelyben a történelem eseményeit egyéni, öntörvényű alkotásban képes hasznosítani.

Színes, sok helyszínt bebarangoló cselekménye, a konkrét, történelmi tények ellenére lebegő, titokzatos hangulata, jelképpé növesztett névtelen főhőse azt jelzi, hogy Varga Gábor ismeri és jól kezeli a modern irodalom számos rekvizitumát, de ezen túl közölni is tud velük. Képi (filmes) ábrázolás, párbeszéd és epikum határmezsgyéjén egyensúlyoz *A hatodik ostrom*. Prologusa 1660. május 22-én, a szászfenesi csata napján indul, az epilógus augusztus 28-án, Várad elestével zárul, amikor a lehető legkedvezőbb szabad elvonulási feltételek ellenére „az életben maradók döntő hányada [...] vállalva a török hódoltság minden terhét, inkább helyben maradt”.

A tanúságtéveszre citált hősök „a figyelmeztetés (legutolsó lehetőségeként” jelennek meg Varga Gábor írásaiban. Szerzőnk bajlódik ugyan még itt-ott a formával, de azt már tudja, hogy miért ír. Azt is, hogy kinek.

Mindhárom mű más-más erényeit tárja fel. Igaz, hibákat is, de az összkép kedvező. Mondhatnám úgy is: biztató. Nem vállon veregetős értelemben, hanem úgy, hogy biznunk kell abban: Varga Gábornak további írásai során sikerül szintézisbe hoznia legjobb írói kvalitásait, és nemcsak a történelem kapcsán lesz a jelenről mondanivalója.

Horváth Sz. István

A Nap jegyében

1. Bálint-Izsák László regényének* címe nem arra utal, amit közvetlenül sugall: a demokratikus választások közismert Nap-jelképére, hanem sokkal inkább arra a szimbolikus magasságokba emelkedő égitestre, mely beragyogta az 1945-ös év mámoros hónapjait, egy osztály öntudatát és érzékeit, megalapozva azt a hangulatot, amelyet Szilágyi Domokos „hurrául kikelet”-nek nevez, talán nem véletlenül, ugyanazokkal a szimbolikus eszközökkel. A regény címe tehát mintegy leüti azt a fontos alaphangot, amelyet az egész szöveg számtalan eszközzel visszhangoz: egy már-már mágikus-asztrológikus jelképet az örök fény zónájáról, nem a Bika, a Kos, a Halak jegyében, hanem a Nap jegyében zajló létről.

2. A regény alaphangulatát a hirtelen megnyíló perspektívák mámorella jellemzi, a felhőtlen utópiaként látott holnap s az ezeket a kamaszos ábrándokat rögtön keresztülhúzó akadályok léte fölötti kétségbeesések. Az „osztály” — a munkásság megjelenő képviselői elkeszesztő kedélyhullámmal lepnek meg. A „minden gyönyörű” végletes illúziója párban halad a „minden kilátástalan” iszonyával. Bálint-Izsák László egyik leggyakrabban használt írói fogása ez az ellentétpontozás, amely — ma már tudjuk — mindenféle mitikus gondolkodás velejárója. Ez a típusú szemléletmód nem valami prelogikus különlegesség, hanem a tudatban létező információs szegénység miatt létrejövő inacekvát asszociációk, kötések szövevénye. Bálint-Izsák László

lelkesező hősei önnön képzeletük csapongásának, „inacekvát asszociációinak”, az ezek létrejöttét gátolni képes tudás vagy tapasztalat hiányának a vértelen áldozatai. A szüntelen pozitív extrapolációk megvalósíthatóságát megkérdőjelezni képes információk nincsenek e hősök birtokában. Csak pozitív, hihetetlennek tűnő tapasztalatok: szabadság, a faszizmus legyőzése, a háború befejezése, a munkáshatalom megvalósulása, a haláltáborok és a munkaszolgálat rémálmainak megszűnése, a legyűrhetetlennek képzelt osztálykorlátok hirtelen leomlása... Hát nem predestinál ez a „hurrául kikelet” túlcorduló optimizmusára? Nem predestinál arra, hogy minden jelenséget, amelyik nem illik ebbe a felvonulási menetbe, nem létezőnek tekintsenek, ha pedig maguk ütköznek bele, érthetetlenül, kiszolgáltatottan álljanak vele szemben világvege-hangulatban?

3. A győztesek csupa fény hangulattal szemben a legyőzöttek nyilván ellenkező előjellel élik át az előbbi sémmát, ám lényegében szintén e végletesség és mitikus képzetek körében maradnak. Ez a polarizált létmód s az erről alkotott szüntelen egzaltált állapot szinte eleve kizárja az árnyalt ábrázolás lehetőségét. A szüntelen kiáltozás megszünteti a kiáltás létigazolását, a felhívó funkciót. Az állandó izgalomban forró lét kiküszöböli az önreflexió lehetőségét a hősökből, ezért a leghálátlanabb tárgyat jelentik az irodalmi ábrázolás számára. A romantikus ábrázolásmód kizárásával a realista írónak csupán két lehetősége adódik e létmód visszaadására: a distanciálódás, a hősöktől ironi-

* Bálint-Izsák László: *A Nap jegyében*. Facia Könyvkiadó, Temesvár, 1982.

kus kommentárban való elkülönülés útja, vagy — és Bálint-Izsák László ezt az utat választotta — a hősök meghagyása a maguk kétségbeejtő egysíkúságában, polarizáltságában, ám ennek ellensúlyozására változatos, fordulatos helyzetekbe vitele, amelyekben a hős — váratlan akadályba ütközve vagy reménysugarat megpillantva — a túlsó végtetbe vált át. A két pólus közötti vibrálásban, nyilván járulékosan, már nem csupán extrém érzelmi állapotok is meg kell hogy jelenjenek, a szükséges érzelmi nullapontokkal, a plusz és a mínusz között.

4. Bálint-Izsák László regényének nagy erénye, hogy a választott úton haladva, kizárva az ironikus kommentár, a távolságtartó groteszk ábrázolás lehetőségét, izgalmas, vérbő cselekménnyel lep meg. A Jahn-gyár tulajdonjoga körüli bonyodalmak gazdagon átszóttek Szamosán zavaros párhelyzetének és családi tragédiájának szálaival; a cselekmény fordulatosságát segíti Molnár és Ilus kapcsolatának, Dobó és Szilveszter cselszövéseinek rajza is, valamint az egyik legérdekesebb alaknak, Kardos mérnöknek a története. A nagyszámú párhuzamos életút követése, a szövevények nagyszerű bonyolítása feledtetni tudja a hősök helyzetéből adódó ábrázolási egysíkúságokat.

5. Hogy a hősök — főként Szamosán, Molnár, Komlói vagy Jahnné, Basilidéné, Hilda — alakjainak egysíkúsága elsősorban a hősök szemléletéből következik: ez kitűnik minden esetben, amikor Bálint-Izsák László olyan embereket ábrázol, akiket nem ragadott magával ez a mitikus hév, akik racionálisak maradnak, rugalmasan alakulnak, hű kiszolgálói a helyzeteknek — de mindig önmaguk érdekeinek megfelelően. Berger-Berceanu néhány oldalas jelenése

egészen másféle erőktől sugárzik, mint a csupa lelkesedés vagy elkeseredés hősszé. Ugyancsak természetesen, nem a cselekményvezetés menete által kel irodalmi életre a groteszkebb látásmóddal megírt Dobó, Szilveszter vagy Basilide.

6. Bálint-Izsák László regénye hosszú elfekvés után látott napvilágot, hiszen a könyvzáró dátum szerint első változata 1951-ben, harminc évvel ezelőtt született. A hosszú elfekvés nem tett jót a műnek, amely lényegében a szociográfia, a riport és a regény határterületén született. Nem tett jót, hiszen *A nap jegyében* mégiscsak fikció, nem rendelkezhet tehát a nyers dokumentum bizonyító erejű hatásának növekedésével az időben; de mivel közel áll a dokumentarista műfajhoz, nem rendelkezik az irodalmi mű távlatalkotó, lényeglátó erejével sem. A könyv legfontosabb értéke: tanúbizonysága, felismeréseinek frissesége — gondoljunk csak Komlói pár hónapos hatalmától való megittasulásának rajzára, Berger-Berceanu, Lupu felügyelő alakjainak figyelmeztető erejére vagy még inkább a hatalomátvitel buktatóira és keresztútjaira, amit kitűnően példáz a vezetőségi tanács rajza (Szamosán, Dobó, Szilveszter), mindegyik a hatalom gyakorlásának másik vonalát példázva. Ezek az erények az ötvenes években *esemény*vé tehettek volna a könyvet, így azonban csak annak tanúbizonyossága, hogy ez is *lehetett volna*. Az irodalmi kibontakozásnak egy ilyen útja is nyitva állt: a szociografikus, a nyersebb valóságírodalom útja. Hogy nem így történt? Ez tény. Hogy miért történt? Ez a jövő irodalomtörténéseinek szóló feladvány.

Az író mindenestre megtette a kötelességét. S erre érdemes emlékeztetni ma is.

Mandics György

MCMXXCIII

Virgil Salvanu: Új városfalak